

Розділ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

CHAPTER 1

ACTUAL ISSUES OF THE HIGHER EDUCATION

УДК 378: 37.013

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-12-17

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Курок Віра Панасівна

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України,
завідувач кафедри технологічної і професійної освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: virakurok@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1474-3879

Хабенко Микола Євгенович

аспірант
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: khabenko97@gmail.com
ORCID ID: 0009-0002-6797-2114

Зінченко Альбіна Валеріївна

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри професійної освіти та комп'ютерних технологій
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: zin_a@i.ua
ORCID ID: 0000-0002-5012-3557

У статті схарактеризовано основні напрями формування в майбутніх педагогів професійного навчання толерантності, яка під час подальшої професійної діяльності сприятиме успішній адаптації до педагогічного колективу, налагодженню контактів з колегами, стейкхолдерами та здобувачами освіти.

Здійснено емпіричне дослідження актуального стану толерантності випускників бакалаврату.

Визначено основні педагогічні умови, що забезпечують формування толерантності майбутніх педагогів: організація толерантного освітнього середовища; цілеспрямована робота з викладачами щодо толерантного ставлення до здобувачів; посилення толерантної складової змісту і процесу вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу; організація тренінгів толерантної поведінки здобувачів.

Ключові слова: толерантність, професійна підготовка, професійне виховання, майбутній педагог професійного навчання, педагогічні умови.

Постановка проблеми. Одним з важливих підходів до підготовки майбутніх педагогів є гуманістичний. Проблему організації освітнього процесу на засадах гуманізму досліджувало багато науковців (В. Андусенко, Г. Балл, І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, Т. Максимова, М. Романенко, К. Часова та ін.). У їхніх роботах викладені теоретико-методологічні підходи до гуманізації освітнього процесу, окреслені перспективні лінії запровадження гуманістичної освіти. Питання гуманізації підготовки педагогічних кадрів окреслені в роботах А. Абдрафікової, М. Лазарева, М. Дубінки, Т. Харченко.

Гуманізація освіти покликана оптимізувати взаємодію особистості й соціуму, забезпечити їх найбільш ефективний розвиток. Якщо в недавньому минулому акцент був значною мірою зміщений у бік домінування ролі соціуму, то в наш час маємо домінування пріоритету особистості.

Традиційна класична модель освіти в усіх своїх варіантах ґрунтувалася на соціоцентризмі. Сучасна ж освіта повинна сприяти створенню суспільства і людини, що усвідомлює себе як особистість. Особистість формується особистістю. Нині заклади вищої освіти переходять у простір нової освітньої парадигми, пріоритетами якої є інтереси особистості, адекватні тенденціям розвитку суспільства.

Гуманізація освіти передбачає створення умов, спрямованих на розкриття та розвиток здібностей людини, її позитивну самореалізацію, в основі чого лежить повага до людини, визначення цілей, змісту, організації й засобів її життєдіяльності, а також характеру взаємодії із середовищем.

Процес гуманізації освіти спрямований на конструювання змісту, форм і методів навчання та

виховання, які забезпечують ефективний розвиток індивідуальності здобувача, його пізнавальних інтересів та процесів, професійно-особистісних якостей і створення таких умов, при яких він хоче і може оволодівати педагогічною професією.

Мета гуманізації педагогічної освіти – забезпечення основних вимог, спрямованих на формування в майбутніх педагогів гуманістичного світогляду, здатності до реалізації освітнього процесу в гуманістичному ключі.

Процес гуманізації освіти потребує особливої уваги до налагодження ефективної взаємодії учасників освітнього процесу. Від професіоналізму педагога, вибору ним власної педагогічної позиції значною мірою залежить результативність освітнього процесу в закладах освіти.

З огляду на це особливого значення набуває така якість майбутнього педагога, як толерантність, яка під час подальшої професійної діяльності сприятиме успішній адаптації до педагогічного колективу, налагодженню контактів з колегами та здобувачами освіти. Формування толерантності є нагальною проблемою.

Значущість окресленої проблеми визначено в Конституції України, Законі України «Про вищу освіту», Стандарті вищої освіти, Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років та в міжнародних документах щодо толерантності: Декларації принципів толерантності [4], Декларації про усунення всіх форм нетерпимості та дискримінації у зв'язку з релігійними переконаннями, Паризькій хартії для нової Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему формування толерантності досліджували І. Бех, Н. Кічук, В.Кремень, Л. Лозинська, О. Максимова, Н. Нікітіна, Е. Коен, К. Маккіннан, Д. Хейд. Питання формування толерантності в освітньому процесі вищої школи висвітлені в працях І. Кривошапки [6], О. Столяренко [9], А. Горянської [3], І. Кошлань, І. Дерябіної [5] та ін.

На основі аналізу літератури встановлено, що толерантність є однією з умов професійної підготовки майбутніх педагогів. Проте в дослідженнях проблема формування толерантності майбутніх педагогів професійного навчання в закладах вищої освіти ще не стала предметом спеціального вивчення.

Аналіз нормативних документів, наукових джерел, сучасного стану формування толерантності майбутніх педагогів професійного навчання дозволив виявити суперечності між:

- об'єктивними вимогами сучасності щодо формування толерантності майбутнього педагога та відсутністю системних досліджень цього процесу;
- необхідністю формування толерантності майбутніх педагогів професійного навчання і відсутністю обґрунтованих педагогічних умов забезпечення цього процесу з орієнтуванням на конкретну педагогічну спеціальність;
- потребою формування толерантності майбутніх педагогів професійного навчання та недостатньою розробленістю навчально-методичного забезпечення означеного процесу.

Метою статті є характеристика основних напрямів формування толерантності майбутніх педагогів професійного навчання (вихователів, викладачів) закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Виклад основного матеріалу. Процес формування толерантності педагога містить такі етапи: а) допрофесійний (період до вступу в ЗВО) – формування основ толерантності в сім'ї та школі (у процесі навчання і позанавчальної роботи); б) освітній (період навчання у ЗВО) – оволодіння основами толерантності під час занять (з психолого-педагогічних, спеціальних (фахових) і гуманітарних та соціально-економічних дисциплін), педагогічної практики, взаємодії з колегами і наставниками під час самостійної і позааудиторної роботи, участі в діяльності громадських організацій; в) професійний (післядипломний період) – удосконалення толерантності в процесі адаптації до різних видів діяльності тощо.

На початку навчання у ЗВО має місце суперечність між буденними і науковими знаннями здобувачів, яких вони набувають під час вивчення психолого-педагогічних і загальноосвітніх дисциплін. Ця суперечність розв'язується за умови переоцінки наявних знань щодо толерантної поведінки і взаємодії з наукової точки зору.

При подальшому навчанні, коли здобувачі проходять безвідривну педагогічну практику, виникає суперечність між набутими знаннями і здатністю використовувати їх в освітньому процесі. Ця суперечність вирішується за умови аналізу й зіставлення діяльності педагога професійного навчання в конкретних ситуаціях зі своїми можливостями і діями за аналогічних обставин. Вирішити передбачені ускладнення у діяльності майбутніх педагогів допомагають дисципліни методичного циклу, які дозволяють об'єднати теоретичні знання здобувачів із практичними вміннями в єдине ціле.

У період педагогічної практики виникає суперечність між наявним рівнем толерантності й особливостями її реалізації в змінних умовах педагогічної діяльності. Весь процес підготовки майбутніх педагогів професійного навчання у ЗВО можна охарактеризувати загальною суперечністю, що виникає між вирішенням освітніх і практичних завдань та наявним рівнем толерантності.

На професійному етапі (після закінчення навчання у ЗВО) формування толерантності педагога

визначається суперечністю між багатоваріантністю реалізації професійної взаємодії з колегами, здобувачами, стейкхолдерами і необхідністю знайти найбільш толерантний спосіб її розв'язання.

Дослідження проблеми формування толерантності в майбутніх педагогів професійного навчання поряд з теоретичним аналізом передбачає: визначення рівня її сформованості в здобувачів; обґрунтування причин наявного рівня; визначення чинників формування цієї якості майбутніх педагогів.

Під час дослідження, проведеного протягом 2018–2021 років, опитуванням, тестуванням та оцінюванням незалежними експертами було охоплено 150 осіб: здобувачів Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Української інженерно-педагогічної академії, Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка і педагогів професійного навчання закладів професійної (професійно-технічної) освіти Сумської області.

Для діагностики використовували:

– опитувальник «Актуальний стан толерантності» (авторська розробка). Завдання стосувались: оцінювання розуміння респондентами важливості толерантності в роботі педагога; виявлення знань основних положень толерантного ставлення; досвіду толерантної поведінки під час педагогічної практики; оцінювання власного рівня толерантності; здатності до рефлексії;

– опитувальник «Індекс толерантності» (Г. Солдатова, О. Кравцова, О. Хухлаєв, Л. Шайгерова). Методика виявляє етнічну толерантність (ставлення людей до представників інших етнічних груп та міжкультурної взаємодії), соціальну толерантність (ставлення до соціальних явищ та різних соціальних груп) та толерантність як рису особистості (настанови і якості, що характеризують ставлення до навколишнього і до себе).

Аналіз результатів емпіричного дослідження підтвердив факт відставання реального стану толерантності майбутніх педагогів професійного навчання від вимог гуманістичного підходу.

На запитання анкети «Чи важлива толерантність педагога при вивченні Вашої дисципліни?» 71 % опитаних педагогів та 62 % здобувачів випускного курсу бакалаврату дали позитивну відповідь.

Про недостатній рівень розвитку понятійного компонента толерантності свідчить факт, що на запитання щодо визначення поняття «толерантність» правильно відповіли 22 % здобувачів освіти. Частково правильні відповіді дали 46 %, неправильно відповіли 14 %, у 18 % опитаних відповіді відсутні.

Правильно назвали 7–9 дескрипторів толерантності 18 % здобувачів освіти, 1–3 дескриптори 45 %, жодного – 37 %. На запитання «Які функції толерантності в роботі педагога професійного навчання?» більшість опитаних здобувачів (60 %) стверджують, що основним завданням є якісна організація освітнього процесу на засадах гуманістичного підходу, 22% здобувачів не дали жодної відповіді або дали неправильну. Тільки 18 % здобувачів освіти пов'язали толерантність із забезпеченням розвитку особистості учнів.

Згідно з підходом І. Галицького [1], з яким ми погоджуємось, класифікація толерантності здійснюється за соціальними сферами буття людини, отже, можна виділити такі її види:

- 1) гендерну толерантність – неупереджене ставлення до представників іншої статі;
- 2) вікову толерантність – неупередженість до апріорних «недоліків» людини, пов'язаних з її віком;
- 3) освітню толерантність – неупередженість до рівня освіти;
- 4) міжнаціональну толерантність – ставлення до представників різних націй, здатність не переносити недоліки й негативні дії окремих представників національності на інших людей, ставитися до будь-якої людини з позиції «презумпції національної невинності»;
- 5) расову толерантність – відсутність упереджень до представників іншої раси;
- 6) релігійну толерантність – ставлення до догматів різних конфесій, релігійності з боку віруючих і невіруючих, представників різних конфесіональних груп;
- 7) географічну толерантність – неупередженість до жителів невеликих або провінційних міст, сіл і інших регіонів з боку столичних жителів і навпаки;
- 8) міжкласову толерантність – терпиме ставлення до представників різних майнових шарів;
- 9) фізіологічну толерантність – ставлення до хворих, інвалідів, фізично неповноцінних, осіб із зовнішніми недоліками ;
- 10) політичну толерантність – ставлення до діяльності різних партій і об'єднань, висловлювань їх членів;
- 11) сексуально орієнтовану толерантність – неупередженість стосовно осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією;
- 12) маргінальну толерантність – ставлення до безхатьків, жебраків, наркоманів, алкоголіків, ув'язнених.

Перелічимо основні чинники формування толерантності майбутніх педагогів професійного навчання: виховання в сім'ї, соціальне оточення, приклад педагогів і наставників, зустрічі з педагогами-практиками, дисципліни психолого-педагогічного циклу, спеціальні тренінги толерантної поведінки, громадська робота, волонтерство, проектна діяльність.

Н. Чабаненко, Л. Несмашна та С. Сабрі визначили критерії діяльності педагога, що працює за

принципом толерантності.

Поведінкові: високий рівень толерантності та духовних цінностей (свобода, любов, відповідальність, совість, уміння взаємодіяти); сформованість позитивних відносин; цілеспрямованість, дисциплінованість, товариськість; відповідальність, самокритичність, здатність працювати в колективі; готовність до надання допомоги.

Психологічні: удосконалює комунікативну сферу особистості; запобігає конфліктам; має високий рівень розвиненості соціальних і особистісно значущих якостей.

Педагогічні: створює умови: толерантної взаємодії; толерантного освітнього простору; розвитку синергетичного мислення, що дозволяє приймати широкий спектр особистісних якостей, індивідуальних і етнічних проявів людини; культурного взаємодії; використовує особистісно орієнтований підхід [10].

Педагогам-практикам та здобувачам професійної освіти було запропоновано за п'ятибальною шкалою оцінити значущість різних форм і методів формування толерантності. Найбільш дієвими, на думку респондентів, є: приклад педагогів і наставників (4,7), виховання в сім'ї (3,7), педагогічна практика (3,5), зустрічі з педагогами-практиками (3,3), психолого-педагогічні дисципліни (3,2), спеціальні тренінги толерантної поведінки (3,2).

Аналіз відповідей педагогів-практиків щодо використання формування толерантності в учнів виявив домінування вербальних методів. Найчастіше використовують бесіди, розповіді, зустрічі. Імітаційні ігри та тренінги, незважаючи на високу оцінку їхніх можливостей, педагоги професійного навчання практично не використовують. Мало уваги зверталось і на власний приклад педагога.

Розгляд проблеми формування толерантності майбутніх педагогів професійного навчання передбачає визначення педагогічних умов формування цієї якості.

За визначенням В. Манька, педагогічні умови розглядаються як сукупність внутрішніх і зовнішніх характеристик функціонування, яка забезпечує високу результативність навчального процесу й узгоджена з психолого-педагогічними параметрами оптимальності [7].

Дослідниця К. Гнатівська стверджує, що формування толерантності учнів здійснюється на основі організації освітнього процесу з дотриманням таких педагогічних умов: формування толерантності в контексті всієї структури особистості; єдність формування національної і планетарної самоідентифікації особистості школяра; єдність школи і сім'ї у вихованні дітей [2].

Щодо здобувачів вищої освіти І. Проценко звертає увагу, що формування толерантності – це створення умов для формування певних властивостей і якостей особистості студентів, що передбачає: духовність педагогічної культури викладачів, здатних спрямовувати освітній процес на розкриття самоцінності людини; пріоритетність розвитку особистості, що володіє почуттям власної гідності, внутрішньою свободою і відповідальністю; орієнтування на утримання освітнього процесу, в якому навіть у предметах, далеких від гуманітарної проблематики, є моменти світоглядного характеру, інтерес до різних поглядів і думок, переконань та способів вирішення [8].

І. Кривошапка визначає педагогічні умови формування толерантності як сукупність взаємозумовлених елементів освітнього середовища (факторів, відносин, методів тощо), які реалізуються в навчально-виховному процесі, спонукають викладачів і студентів до активізації власної діяльності з метою оптимізації професійного становлення і розвитку та дозволяють педагогові ефективно здійснювати виховну діяльність [6].

Базуючись на цих визначеннях, результатах експертного оцінювання та власних емпіричних дослідженнях, ми виокремили такі педагогічні умови формування толерантності майбутніх педагогів професійного навчання: організація толерантного освітнього середовища; цілеспрямована робота з викладачами щодо толерантного ставлення до здобувачів; посилення толерантної складової змісту і процесу вивчення дисципліни психолого-педагогічного циклу; організація тренінгів толерантної поведінки здобувачів.

Виконання цих умов забезпечує формування достатнього рівня толерантності, що особливо важливо в умовах військового стану і дистанційного навчання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Толерантність є необхідною професійно значущою якістю майбутнього педагога професійного навчання, яка під час подальшої професійної діяльності сприятиме успішній адаптації до педагогічного колективу, налагодженню контактів з колегами, стейкхолдерами та здобувачами освіти.

Здійснити успішне формування в майбутніх педагогів професійного навчання толерантності можна, якщо в освітньому процесі забезпечити такі умови: організація толерантного освітнього середовища; цілеспрямована робота з викладачами щодо толерантного ставлення до здобувачів; посилення толерантної складової змісту і процесу вивчення дисципліни психолого-педагогічного циклу; організація тренінгів толерантної поведінки здобувачів.

У подальшому вважаємо за доцільне дослідити можливості педагогічних умов з урахуванням

специфіки дистанційного навчання.

Список використаної літератури

1. Галицький І. В. Типи толерантності в сучасному суспільстві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 52. С. 280–289. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2010_52_47.
2. Гнатівська К. С. Педагогічні умови формування толерантної поведінки молодших школярів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*: зб. наук. праць. 2018. Вип. 62. С. 53–56.
3. Горянська, А. М. Проблеми толерантності в контексті особистісної зрілості студентів педагогічних спеціальностей. *Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія*. 2008. Вип. 6, Ч. 1. С. 188–192.
4. Декларація принципів толерантності: від 16.11.1995 № 995_503 / База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503.
5. Кошляк І. Г., Дерябіна І. Г. Специфіка комунікативної толерантності у студентів – представників різних типів акцентуацій. *Наука і освіта*. 2009. № 8. С. 68–71.
6. Кривошапка І. В. Виховання толерантності майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Полтава, 2015. 280 с.
7. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості*: зб. наук. пр. Нац. педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. 2000. Вип. 2. С. 153–161.
8. Проценко І. Формування толерантності у студентів закладів вищої освіти як педагогічна проблема. *Інноватика у вихованні*. 2020. № 12. С. 192–199.
9. Столяренко О. В., Столяренко О. В. Виховання культури толерантних взаємин у студентської молоді: навчально-методичний посібник. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 248 с.
10. Чабаненко Н. А., Несмашна, Л. Ю., Сабрі С. С. Формування толерантності студентів як педагогічна застава у вищих навчальних закладах України. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 470–473.

TOLERANCE FORMATION OF FUTURE VOCATIONAL TEACHERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Kurok Vira

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Corresponding Member of the NAES of Ukraine,
Head of the Department of Vocational Education
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Khabenko Mykola

Postgraduate Student

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Zinchenko Albina

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Vocational Education and Computer Technologies
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *The humanisation of education involves creating conditions aimed at revealing and developing human abilities and positive self-realisation, based on respect for the person, determining the goals, content, organisation and means of their life, as well as the nature of interaction with the environment.*

The humanisation of education requires special attention to establishing effective interaction between participants in the educational process. The effectiveness of the educational process in educational institutions largely depends on the professionalism of the teacher and the choice of their pedagogical position.

Given this, such a quality of a future teacher as tolerance is of particular importance, which will contribute to successful adaptation to the teaching staff, and establishing contacts with colleagues and students during the further professional activity. Building tolerance is an urgent problem.

Tolerance is one of the conditions for the professional training of future teachers. However, in research, the problem of forming future vocational teachers' patience in higher education institutions has not yet become the subject of dedicated study.

Purpose. *The article aims to characterise the ways and conditions of the formation of tolerance of future vocational teachers in vocational (vocational-technical) education institutions.*

Methods. *Literature analysis, analogy, induction and deduction, questionnaire, expert evaluation were used.*

Results. *The process of forming a teacher's tolerance includes the following stages: a) pre-professional (the period before entering a higher education institution) – forming the foundations of tolerance in the family and school (in the process of study and extracurricular activities); b) educational (the period of studying at a higher education institution) – mastering the basics of tolerance during classes (in psychological and pedagogical, special (professional) and humanitarian and socio-economic disciplines), pedagogical practice, interaction with colleagues and mentors during independent and extracurricular work, participation in the activities of public organisations; c) professional (postgraduate) – improving tolerance in the process of adaptation to various types*

of activities, etc.

The study, conducted in 2018-2021, covered 150 students and vocational teachers of vocational education institutions.

The analysis of the study results confirmed a gap between the actual state of tolerance of future vocational teachers and the requirements of the humanistic approach.

To the survey «Is teacher's tolerance important when teaching your subject?» 71% of the surveyed teachers and 62% of the final year bachelor's students gave a positive answer.

The question about the definition of «tolerance» was answered correctly by 22% of students. 46% gave partially correct answers. 14% gave incorrect answers. 18% had no answers.

Correctly named 7-9 descriptors of tolerance were 18% of students, 45% – 1-3 descriptors, and 37% – none.

The main pedagogical conditions for the formation of tolerance of future vocational teachers are an organisation of a tolerant educational environment; purposeful work with teachers on tolerant attitude towards students; strengthening the tolerant component of the content and process of studying the discipline of the psychological and pedagogical cycle; organisation of training on tolerant behaviour of students.

Fulfilment of these conditions ensures the formation of a high level of tolerance, which is especially important in the context of martial law and distance learning.

Originality. The novelty of the work is to substantiate the role of tolerance as a professionally important quality of a future vocational teacher and the importance of its formation during vocational training.

Conclusion. Tolerance is a necessary professional quality of a future vocational teacher.

The successful formation of future teachers' tolerance can be achieved if the following conditions are provided in the educational process: organisation of a tolerant educational environment; purposeful work with teachers on tolerant attitudes towards students; strengthening the tolerant component of the content and process of studying the discipline of the psychological and pedagogical cycle; organisation of training on tolerant behaviour of students.

Keywords: Tolerance, Professional Training, Professional Upbringing, Future Vocational Teacher, Pedagogical Conditions.

References

1. Halytskyi, I. V. (2010). Typy tolerantnosti v suchasnomu suspilstvi [Types of tolerance in modern society]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Actual problems of the state and law*, 52. 280-289. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2010_52_47 [in Ukrainian].
2. Hnatovska, K. S. (2018). Pedahohichni umovy formuvannya tolerantnoi povedinky molodshykh shkoliariv [Pedagogical conditions for the formation of tolerant behavior of younger schoolchildren]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov*, 62, 53-56 [in Ukrainian].
3. Horianska, A. M. (2008). Problemy tolerantnosti v konteksti osobystisnoi zrilosti studentiv pedahohichnykh spetsialnostei [Problems of tolerance in the context of personal maturity of students of pedagogical specialties]. *Psykhohiia navchannia. Henetychna psykhohiia. Medychna psykhohiia – Psychology of learning. Genetic psychology. Medical psychology*, 6(1), 188-192. [in Ukrainian].
4. Deklaratsiia pryntsyviv tolerantnosti: vid 16.11.1995 № 995_503 [Declaration of the principles of tolerance: dated November 16, 1995 No. 995_503]. (1995). *zakon.rada.gov.ua*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503 [in Ukrainian].
5. Koshlan, I. H., & Deriabina, I. H. (2009). Spetsyfika komunikatyvnoi tolerantnosti u studentiv – predstavnykiv riznykh typiv aktsentuatsii [Specificity of communicative tolerance in students – representatives of different types of accentuations.]. *Nauka i osvita – Science and education*, 8, 68-71. [in Ukrainian].
6. Kryvoshapka, I. V. (2015). Vykhovannia tolerantnosti maibutnikh vykladachiv vyshchoi shkoly v umovakh mahistratury [Education of tolerance of future teachers of the higher school in the conditions of the master's degree]. *Candidate's thesis*. Poltava, Ukraine. [in Ukrainian].
7. Manko, V. M. (2000). Dydaktychni umovy formuvannia u studentiv profesijno piznavalnoho interesu do spetsialnykh dystsyplin [Didactic conditions for the formation of students' professional cognitive interest in special disciplines]. *Sotsializatsiia osobystosti: zb. nauk. pr. Nats. pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Socialization of personality: coll. of science Ave. Nats. M. P. Dragomanov Pedagogical University*, 2, 153-161. [in Ukrainian].
8. Protsenko, I. (2020). Formuvannia tolerantnosti u studentiv zakladiv vyshchoi osvity yak pedahohichna problema [Formation of tolerance in students of higher education institutions as a pedagogical problem.]. *Innovatyka u vykhovanni – Innovation in education*, 12, 192-199. [in Ukrainian].
9. Stoliarenko, O. V., & Stoliarenko, O. V. (2014). *Vykhovannia kultury tolerantnykh vzaiemyn u studentskoi molodi: navchalno-metodychny posibnyk [Cultivating a culture of tolerant relationships among student youth: educational and methodological manual]*. Vinnytsia, Ukraine. [in Ukrainian].
10. Chabanenko, N. A., Nesmashna, L. Iu., & Sabri, S. S. (2017). Formuvannia tolerantnosti studentiv yak pedahohichna zastava u vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [The formation of student tolerance as a pedagogical guarantee in higher educational institutions of Ukraine]. *Molodyi vchenyi – A young scientist*, 11(51), 470-473. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 22.03.2023 р.